УДК 378.147:81’25:811.521
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2026.112.08

Козирєв Євген Васильович
асистент кафедри індонезійської, корейської, японської філології та перекладу
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
kozyriev.e@gmail.com
orcid.org/0009-0001-5254-6545

Саф’янова Марія Олександрівна
асистентка кафедри індонезійської, корейської, японської філології та перекладу
Навчально-науковий інститутуфілології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
safmarisan@gmail.com
orcid.org/0009-0007-7483-2343

ЧИТАННЯ TOP-DOWN ТА BOTTOM-UP У ВИКЛАДАННІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто роль стратегій читання top-down та bottom-up у підготовці майбутніх перекладачів, зокрема в межах курсу спеціалізованого японсько-українського та українсько-японського перекладу економічних і комерційних текстів. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в сучасній перекладацькій освіті робота з фаховим текстом не може обмежуватися лише лексико-граматичним аналізом або механічним декодуванням іншомовного повідомлення. Ефективний переклад потребує активного, усвідомленого й стратегічно організованого читання, у процесі якого студент одночасно працює з мовною формою, змістом, комунікативною метою, жанровими ознаками та позамовним контекстом. У статті обґрунтовано думку про те, що читання є активною когнітивною діяльністю, а не пасивним сприйняттям інформації. Особливу увагу приділено співвідношенню висхідних стратегій, орієнтованих на аналіз окремих мовних одиниць, і нисхідних стратегій, пов’язаних із прогнозуванням змісту, актуалізацією фонових знань та інтерпретацією тексту як цілісного комунікативного явища. На матеріалі навчання перекладу япономовних економічних текстів показано, що обидва типи стратегій мають застосовуватися не ізольовано, а у взаємодії, відповідно до конкретного навчального завдання та рівня підготовки студентів. Окреслено приклади вправ, спрямованих на розвиток уміння виокремлювати головну інформацію, працювати з деталями, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, користуватися словниками, здогадуватися про значення слів із контексту, критично осмислювати прочитане й обговорювати результати перекладу. Зроблено висновок, що системне формування читацьких стратегій сприяє розвитку перекладацької компетентності, підвищує усвідомленість навчальної діяльності та допомагає студентам ефективніше працювати з автентичними фаховими текстами.

Ключові слова: *японська мова, стратегії читання, top-down, bottom-up, спеціалізований переклад, підготовка перекладачів.*

У сучасній підготовці перекладачів особливої ваги набуває здатність не лише відтворювати іншомовний текст засобами цільової мови, а й свідомо керувати процесом його розуміння. Для спеціалізованого перекладу це завдання є практично значущим, оскільки робота з фаховими текстами передбачає одночасне опрацювання термінології, логіки викладу, жанрових особливостей і позамовного контексту. У зв’язку з цим формування читацьких стратегій top-down та bottom-up постає як важлива складова професійної компетентності майбутнього перекладача.

Теоретичне підґрунтя цього дослідження становлять праці, присвячені активній природі читання, комунікативним підходам до навчання мови та ролі стратегічної компетентності у роботі з текстом. Зокрема, наводиться ідея про читання як психолінгвістичну гру, що належить американському вченому та педагогу К. Ґудману, праці з комунікативного навчання мови, зокрема через читання (Т. Хедж, Д. Річардс, Т. Роджерс), а також розрізнення «нисхідних» (top-down) і «висхідних» (bottom-up) стратегій (У. Ґрабе, Ф. Тонесен). Праці українських перекладознавців, зокрема В. Карабана, І. Корунця, ґрунтовно описують перекладацьку діяльність з точки зору загальної теорії перекладу, перекладацьких принципів та трансформацій. Вчені-сходознавці, зокрема К. Комісаров, К. Комарницька, Н. Кірносова, детально описують труднощі японсько-українського перекладу, як із точки зору граматики (неспівпадіння синтаксису, семантичні обмеження тощо), так і з точки зору лексики (лакунарність, мовні реалії та ін). Водночас, на сьогодні недостатньо висвітленим залишається питання саме практичної інтеграції читацьких стратегій зі стратегіями перекладацькими у викладанні спеціалізованого японсько-українського та українсько-японського перекладу, зокрема в царині перекладу економічної і комерційної тематики.

Метою статті є окреслити роль стратегій читання top-down та bottom-up у викладанні спеціалізованого перекладу, показати їхню взаємодію у процесі опрацювання фахового тексту та продемонструвати можливості їхнього застосування в спеціалізованих курсах перекладу у вищій школі.

Читання: активне чи пасивне?

Донедавна у педагогіці було прийнято поділяти мовні навички на рецептивні та продуктивні. У той час як до другої категорії традиційно відносили говоріння та письмо (тобто види діяльності, які мають продуктом усний або письмовий текстовий пасаж), до рецептивних відносили зокрема читання та слухання. Таке розділення базувалось на уявленнях про читача або слухача як пасивного «приймача» інформації, котрий не бере участі у формуванні повідомлення.

Однак, разом із загальним рухом лінгводидактичних тенденцій у бік комунікативних підходів, уявлення про читання почало дедалі більше відходити від простого «декодування окремих слів» у бік «реконструювання цілісного змісту». За влучним висловом відомого лінгвіста Кена Ґудмана, у ході читання читач грає у «*психолінгвістичну гру в здогадування*» [4]. Більш того, у процесі «споживання» тексту, особливо іноземною мовою, він стає активним співавтором смислів, і ці смисли (іноді помилкові!) народжуються як результат такої взаємодії.

Інший образ, котрий наводять як приклад ефективного читання – це метафора *діалогу*. Її можна розглядати у щонайменше двох вимірах:

а) діалог «автор – читач»: які задуми, мотивації, підтексти автор вкладає у свій продукт та яким чином утілює їх на письмі?

б) діалог «читач – текст»: як він інтерпретує текстові структурні одиниці, мовні форми, логіку їхнього ужитку?

Обидва виміри справедливі, і кожен із них засвідчує, що ефективне читання полягає у першу чергу у активній взаємодії.

Важливо, що споживаючи текст рідною мовою, який містить незнайомі слова, ми задіюємо ті самі пізнавальні механізми, що й під час читання іноземною, а отже і припускаємось схожих помилок. Наприклад, однією з поширених проблем для читача-неносія мови є невірна інтерпретація фальшивих когнатів (т. зв. «хибних друзів перекладача», тобто слів, що мають спільні корені але відмінне значення, напр. англ. *handle «ручка, руків'я»* та яп. ハンドル/хандору/ «*кермо*»), слів, етимологічно споріднених, але семантично відмінних (напр., англ. *sympathy* «співчуття» та укр. *симпатія*), або міжмовних омонімів. При читанні рідною мовою на заваді стає хибна любительства (т.зв. «народна») етимологія (напр., припущення, що слово *шароварщина* походить від однойменного предмету одягу – *шаровари* [2]).

Як активний учасник комунікативного акту у трикутнику «Автор – Текст – Читач», останній відіграє вирішальну роль у відтворенні (або спотворенні) сенсу написаного, а отже питання, чи є читання діяльністю активною, чи пасивною, постає риторичним.

Стратегії та техніки ефективного читання

Упродовж століть лінгводидактика була принципово структуралістською і зосереджувалась на власне готовому тексті та його базових компонентах. Учні та студенти фокусувались на тексті на рівні окремих речень та їхніх складових (словах, частинах мови, членах речення, синтаксичних зв'язках), і з різним успіхом намагалися «конвертувати» його у канву рідної мови [7] або навпаки. Результатом цього було формування та тривале панівне становище граматико-перекладацьких підходів до вивчення іноземних мов.

Протягом XX століття відбувалась активна демократизація освіти, і освіченість, замість атрибуту престижності, дедалі активніше ставала передумовою для професійної самореалізації. Педагогічна наука у свою чергу активно переглядала традиційні підходи та активно експериментувала із низкою новітніх підходів і технік. Цей період ознаменувався аудіолінгвальними методиками («слухай, повторюй, запам'ятовуй»), біхевіоризмом («вироби правильну звичку і не помиляйся»), «природними» методами («вчись говорити з нуля, мов немовлята») [9], і зрештою розвитком комунікативної концепції («спершу зміст, потім форма»).

Комунікативні методи вперше поставили за мету навчити студента справді взаємодіяти через засоби мови з іншими членами суспільства – безпосередньо або через текст. Відтак, вони засновані на принципах методологічного еклектицизму, тобто застосовують усі наявні техніки опанування мови, які дійсно допомагають засвоїти нові знання і ефективно розв'язувати комунікативні завдання [3, с. 37]. Окрім суто лінгвістичних компетенцій (знання мови як системи систем), комунікативний принцип навчання мови охоплює опанування компетенцій стратегічних (орієнтація на співрозмовника та компенсаційні механізми), дискурсних (текст, занурений у навколишню дійсність), навичок вільного мовлення, читання, слухання та ін. [6, с. 46]

Уміння ефективно читати з точки зору комунікативних методів передбачає, що користувач мови здатен «видобути смисл із тексту і вірно його інтерпретувати» [5]. Виокремлення змісту тексту у свою чергу не є однорідним лінійним процесом, оскільки значення окремих слів залежать від контексту, а загальна думка навпаки формується на макро-текстовому рівні. Така комплексність вимагає відповідних стратегій, до яких читач і вдається – свідомо чи несвідомо. Ці стратегії поділяють на дві категорії: «нисхідні» (top-down) та «висхідні» (bottom-up) [8]. Для зручності застосовуватимемо скорочено TD та BU відповідно.

BU-стратегії базуються на уявленні про текст як сукупність речень, слів у реченнях, літер у словах та звуків, що з ними асоціюються. Читач інтерпретує зміст тексту, рухаючись від найменших його структурних елементів і відштовхуючись виключно від наявної в них інформації. Вправи для вироблення BU-навичок, відповідно, зосереджують студента на аналізі окремих слів у реченні, синтаксичних та парадигматичних зв'язків між ними, дискурсивних маркерів та ін.

TD-стратегії у свою чергу засновані на фонових знаннях, ширшому контексті та здоровому глузді. Інтерпретація тексту розпочинається читачем «згори», тобто з *припущення* про його можливий зміст та ймовірну комунікативну мету, а отже ще *до* початку власне активного читання. Відповідні вправи заохочуватимуть його застосовувати абстрактне мислення, прогнозувати зміст та практикувати толерантність до невизначеності (тобто усвідомлення того, що неповне розуміння є нормальним когнітивним станом).

Втім, у реальному житті неможливо обрати лише одну із стратегій, бо це б суперечило принципам згаданого вище комунікативного еклектицизму. Саме тому досвідчений читач постійно «перемикатиметься» між ними, залежно від того, на якому етапі розуміння тексту він перебуває та яке пізнавальне завдання розв’язує (дізнатись щось нове? розважитись? знайти помилки?).

Стратегії читання у перекладі

Усе вищезазначене повною мірою стосується практики викладання перекладу у вищій школі. Науковці-методисти, суголосно з педагогами-практиками, наголошують, що ключовим компонентом ефективного вивчення іноземної мови, яку дійсно можна буде застосовувати у професійній діяльності, є комунікативна активність. Комунікація, у свою чергу, в реальному житті ніколи не відбувається сама по собі – їй потрібна чітка мета, зацікавленість усіх учасників спілкування, визначена виконувана функція та готовність учасників до кооперації [10, с. 3].

Реалії XXI століття кидають серйозний виклик сучасній освіті. Невпинна зміна тенденцій на ринку праці, регулярна поява нових вимог до пошукача роботи, постійні технологічні іновації, які, за спостереженнями освітян, нерідко стирають чітку грань між інтелектуальною еволюцією та занепадом, небувале перевантаження інформаційного простору – усе це не лишає шансу зберігати статус-кво та спонукає викладачів та здобувачів освіти активно адаптуватися.

Одним із адаптаційних механізмів стає т.зв. «навчання вчитися». Успішний студент більше не може бути пасивним виконавцем, проте аби стати активним співтворцем власної кваліфікації, йому необхідно усвідомлювати та розуміти ті операції, які він здійснює, виконуючи те чи інше навчальне завдання. На жаль, часові, програмні, фахово-компетентнісні, зрештою особистісні, рамки, в умовах яких здійснюється мовна підготовка майбутніх фахівців-перекладачів, не завжди дають достатньо простору для практики кожного з аспектів професійної мовленнєвої діяльності окремо у достатньому обсязі. При цьому робота з текстом досі займає левову частку навчальної активності здобувача вищої мовної освіти.

Саме тому нині все більше переваги віддається інтегрованим підходам, і в курсах спеціалізованого перекладу ми поєднуємо практичні, власне *перекладацькі* вправи, спрямовані на відпрацювання перекладацьких технік, із *загальною* практикою мови, зокрема прийомами ефективного її сприйняття та відтворення. При цьому текст – друкований або усний – є основою для іншомовної комунікації, вправ на відпрацювання лексико-граматичного матеріалу, матеріалом для усного та письмового перекладу, а також для практичних навчальних завдань, які допомагають краще працювати з «вхідною» інформацією. Це автентичні матеріали, узяті з преси, офіційних джерел та інтернету, частину з яких адаптовано для навчання відповідно до потреб.

Курс «Переклад япономовних економічних та комерційних текстів» орієнтується на студентів-японістів на старших курсах, які вже мають достатній рівень попередньої мовної підготовки. Він спрямований на розвиток навичок письмового й усного послідовного перекладу текстів економічної тематики. Для цього ми використовуємо комплексний підхід до навчання: кожна тема містить тексти для перекладу, перекладацькі коментарі та завдання, які допомагають відпрацювати окремі мовні елементи (лексика, граматика) й перекладацькі прийоми.

Важливою частиною навчальних занять є практика ефективного читання і формування читацьких стратегій. Навчальні установи, курси і окремі викладачі мають на меті розвиток і формування найбільш пріоритетних навичок, тож універсальні рекомендації було б необачно. Зазначимо лише деякі базові стратегії читання, яких навчаються студенти у ході опанування курсу економічного перекладу (табл. 1).

Таблиця 1

Читацькі стратегії:	**Тип:**	
	TD	**BU**
1) читаю уважно й намагаюся розуміти кожне слово		+
2) змінюю темп читання залежно від складності тексту		+
3) користуюся словниками та довідковими матеріалами		+
4) звертаю увагу на графічні елементи (підкреслення, жирний шрифт, різні системи письма, наприклад, хірагану, катакану чи ієрогліфи)		+
5) визначаю, які частини тексту можна пропустити або відкласти «на потім»	+	+
6) здогадуюся значення слів із контексту	+	+
7) критично осмислюю прочитане й перекладене	+	
8) замислююсь над темою тексту, спираючись не лише на текст, а й на власні знання	+	
9) повертаюсь до вже прочитаного і час від часу «забігаю» наперед	+	
10) обговорюю прочитане та перекладене з іншими	+	
11) узагальнюю прочитане письмово або подумки	+	

Важливо іще раз зауважити, що передумовою для засвоєння та ефективного використання стратегій буде розуміння студентом: «що саме я роблю та чому?». Завданням для викладача в такому разі є віднайти оптимальний спосіб ознайомити студентів із ними та створити умови для успішного їх опанування та відпрацювання. За теоретичним ознайомленням слідуватимуть практичні вправи, які студенти виконуватимуть свідомо, а отже з користю для себе.

У ході навчання економічного перекладу під час навчальних занять ми пропонуємо студентам виконувати різні операції з текстом. Такі вправи спрямовані на загальне розуміння тексту, опрацювання деталей, виокремлення основного та другорядного, пошук та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, навички експрес-опрацювання текстового масиву з пошуком потрібної інформації (т. зв. «сканування») тощо. Завдання зазвичай дозволяють відпрацювати більш ніж одну стратегію, оскільки в реальній професійній діяльності «ізольовані» завдання майже не трапляються.

Перерахуємо декілька вправ та зіставимо їх зі стратегіями вище (табл. 2).

Таблиця 2

Завдання:	**Читацькі стратегії:**
• Поєднайте частини речень відповідно до змісту тексту	2,9,6,7
• Дайте відповіді на запитання відповідно до змісту тексту	2,5,8,9
• Позначте твердження як істинні або хибні та поясність свій вибір.	1,3,7
• Прочитайте стислий зміст тексту та заповніть пропуски, використовуючи не більше двох слів із тексту	4,6,11
• Прочитайте стислий зміст тексту; знайдіть та виправте п'ять фактологічних помилок	2,4,11
• Обговоріть питання за темою тексту у парах або міні-групах	10

Як бачимо, виконуючи подібні завдання, студент не лише вдосконалює свій читацький та перекладацький інструментарій. Він також працює над подоланням бар'єру між візуальним і аудіальним сприйняттям слів у тексті, а також між читанням/письмом і аудіюванням/говорінням. Це особливо актуально для японської, як мови з ієрогліфічним письмом, у якій одиниці мови мають не лише звукові, а й унікальні стійкі графічні вираження. Міжособистісна взаємодія в ході заняття, «вимушена» дослідницька робота, до якої вдаватиметься слухач курсу у ході виконання завдання, та обмін результатами, є ефективними засобами підвищення лінгвокраїнознавчої поінформованості перекладача-сходознавця.

Висновки і перспективи. Викладання японсько-українського та українсько-японського перекладу у вищій школі є багаторівневим і багатошаровим процесом, який вимагає попередньої підготовки як у вивченні іноземної мови, так і в галузях загальної лінгвістики, комунікації та інших дисциплін. Хоча вузькоспеціалізовані знання про іноземну мову як систему є базовими для студента-перекладача, ефективний переклад вимагає розуміти та усвідомлено застосувати загальнолінгвістичні знання та практичні повсякденні мовні навички. У такому вимірі ефективне читання, під яким розуміємо впевнене та доцільне застосування висхідних і нисхідних читацьких стратегій, становить базовий репертуар роботи з текстом. Отже, результати дослідження засвідчують доцільність системного поєднання top-down та bottom-up стратегій у курсах спеціалізованого перекладу й у розробці відповідних навчальних матеріалів. Перспективи подальших пошуків убачаємо в емпіричній перевірці ефективності та вдосконаленні окремих типів вправ, розробленні критеріїв оцінювання сформованості читацьких стратегій та адаптації запропонованого підходу до інших мовних пар і тематичних різновидів фахових текстів.

Використана література:

1. Гавриш М. Переклад як різновид міжкультурної комунікації (деякі аспекти проблеми). *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 5 берез. 2015 р. Київ : КНЕУ, 2015. С. 36–41.
2. Козирєва З. Шаровари – шариварі. *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць. / Відпов. ред. Є. А. Карпіловська і О. М. Тищенко. Вип. 33. Київ, 2024. С. 283–288.
3. Clark J. L., Scarino A., and Brownell J. A. Improving the Quality of Learning: A Framework for Target-oriented Curriculum Renewal in Hong Kong. Hong Kong Bank Language Development Fund/Institute of Language in Education, 1994. 91 p.
4. Goodman K. Reading: a psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, Vol. 6, no. 4, 1967. P. 126–135.
5. Grabe W., Stoller F. Teaching and Researching: Reading. 2nd ed. London: Routledge, 2013. 344 p.
6. Hedge T. Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford University Press, 2000. 464 p.
7. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Second Edition. Cambridge University Press, 2001. 280 p.
8. Tonnessen F. Can We Read Letters? Reflections on Fundamental Issues in Reading and Dyslexia Research. Sense Publishers, 2015. 132 p.
9. VanPatten B., Williams J. Theories in Second Language Acquisition. 2nd ed. London: Routledge. 2015. 308 p.
10. Ur P. Discussions that Work: Task-centred Fluency Practice. 1st ed. Cambridge University Press, 1981. 130 p.

References:

1. Havrysh M. (2015) Pereklad yak riznovyd mizhkulturnoi komunikatsii (deiaki aspekty problemy) [Translation as a Form of Intercultural Communication (Some Aspects of the Problem)]. Linhvokulturnyi dyskurs u paradyhmi profesiinoi osvity : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 5 berez. 2015 r. Kyiv : KNEU. S. 36–41. [in Ukrainian]
2. Kozyrieva Z. (2024) Sharovary – sharyvari [Sharovary – Charivari]. Leksykohrafichnyi biuleten. Zb. nauk. prats. / Vidpov. red. Ye. A. Karpilovska i O. M. Tyshchenko. Vyp. 33. Kyiv. S. 283–288. [in Ukrainian]
3. Clark J. L., Scarino A., and Brownell J. A. (1994) Improving the Quality of Learning: A Framework for Target-oriented Curriculum Renewal in Hong Kong. Hong Kong Bank Language Development Fund/Institute of Language in Education. 91 p. [in English]
4. Goodman K. (1967) Reading: a psycholinguistic guessing game. Journal of the Reading Specialist. Vol. 6, no. 4. P. 126–135.
5. Grabe W., Stoller F. (2013) Teaching and Researching: Reading. 2nd ed. London: Routledge. 344 p. [in English]
6. Hedge T. (2000) Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford University Press. 464 p. [in English]
7. Richards J., Rodgers T. (2001) Approaches and Methods in Language Teaching. Second Edition. Cambridge University Press. 280 p. [in English]
8. Tonnessen F. (2015) Can We Read Letters? Reflections on Fundamental Issues in Reading and Dyslexia Research. Sense Publishers. 132 p.
9. VanPatten B., Williams J. (2015) Theories in Second Language Acquisition. 2nd ed. London: Routledge. 308 p. [in English]
10. Ur P. (1981) Discussions that Work: Task-centred Fluency Practice. 1st ed. Cambridge University Press. 130 p. [in English]

Ye. Kozyriev, M. Safianova. Top-down and bottom-up reading in specialized translation training

The article examines the role of top-down and bottom-up reading strategies in the training of future translators, with particular attention to specialized Japanese-Ukrainian and Ukrainian-Japanese translation of economic and commercial texts. The relevance of the study is determined by the fact that modern translator education cannot reduce work with professional texts to purely lexical and grammatical analysis or to the mechanical decoding of a foreign-language message. Effective translation requires active, conscious, and strategically optimized reading, encompassing linguistic, extralinguistic, and discourse knowledge. The article argues that reading should be understood as an active cognitive activity. Special attention is paid to the relationship between bottom-up strategies, which focus on the analysis of individual linguistic units, and top-down strategies, which involve prediction, activation of background knowledge, and interpretation of the text as an integral communicative act. Drawing on the teaching of Japanese economic texts, the article demonstrates that both types of strategies should be applied in interaction, focusing on the specific learning task and the students’ level. The paper outlines examples of classroom activities aimed at developing the said skills and strategic approaches. It is emphasized that the strategic organization of reading is especially important in the case of Japanese, where the interaction of phonetic, lexical, grammatical, and graphic features poses additional challenges for learners. The study concludes that systematic development of reading strategies contributes to the formation of translation competence, increases students’ awareness of their own learning activity, and helps them work more effectively with authentic professional texts.

Key words: *Japanese language, reading strategies, top-down, bottom-up, specialized translation, translator training.*

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0